

SEKSIZAM KAO INSTRUMENT U ANALIZI IDEOLOGIJE POLNIH ULOGA

Analiza društvenog mehanizma „proizvodnje polova” koji je kroz istoriju po pravilu donosio nejednakost/dominaciju jednog (muškog) pola na drugim (ženskim) polom bila je temeljno zapostavljena u društvenoj teoriji.¹⁾ Vrlo dugo se „građevina” misli o društvu i čoveku zasnivala na neproblematizovanom prihvatanju *prirodnosti* polne asimetrije kao i na pretpostavci da *društvena* priroda polnosti zapravo počiva i vuče korene iz „gvozdenog” carstva biološke determinacije te da stoga korenita transformacija neravnopravnog odnosa polova i nije moguća jer bi zadirala u ono rigidno i nepromenljivo-biološko.

Savremeni ženski pokret i njegova teorijska misao, čiji je cilj preispitivanje korena podređenosti žene i njoj nametnutog i ograničenog društvenog identiteta, otvorili su nove prostore analizi društvenih protivurečnosti. Otkrivaju se neprimećeni i „nebitni” oblici dominacije i eksploatacije žene — u jeziku u kome se smisaono i gramatički očituje dominacija muškarca nad pojmovnim svetom, u patrijarhalnim normama, stereotipijama i predrasudama koje i dalje opstaju — u *seksizmu* kao ideologiji polne nejednakosti koji nije prisutan samo u „običnom”

¹⁾ Ovaj tekst, donekle izmenjen, deo je magistarskog rada „Savremeni pokret i misao o oslobodenju žena i njegov uticaj na sociologiju”, odbranjenog decembra 1986. na Filozofskom fakultetu u Beogradu (prim. aut.)

životu, već i u društvenoj teoriji. Nova, dosad nezabeležena intelektualna motivacija žena (a kasnije i ne samo žena) da odgovori na zagonetku neravnopravne sudbine ljudskih polova, rođena u krilu ženskog pokreta, već dve decenije istrajava u svojim *vrednosno-zainteresovanim* analitičkim i kritičkim razmatranjima svih aspekata tzv. ženskog pitanja u društvenim naukama, živim debatama o njihovoj skrivenoj „seksualnoj gramatici“, ideologiji nejednakosti polova, njihovoj „partijarhalnoj paradigmi“, i tako dalje. Ovakav istrajni teorijski i praktični aktivizam na izmeni postojeće tradicionalne društvene i teorijske svesti o odnosu polova za rezultat je imao *legitimaciju nove kritičke svesti* o polnosti koja se ne zadovoljava datim istinama već zanemareno područje — ideologiju polnih uloga — sistematski i beskompromisno izvlači iz *poretka očiglednog* .

Društveni pokreti nastaju u podzemnim vodama društvenih protivurečnosti i tek kada izađu na površinu, kada artikulišu suštinu društvenih problema koji ga izazivaju, postavljaju novi i svojevrsni izazov društvenoj misli. Otvaraju se nova pitanja ili se stara vide u sasvim drugačijem svetlu. Način na koji je društvena misao pojedine probleme videla i tumačila *pre* erupcije novih društvenih pokreta *kasnije* postaje nedovoljan, ograničen ili iskrivljen — društveni pokret je već dao snažan impuls promeni načina recepcije i ugla gledanja na pojedine društvene protivurečnosti i time teoriji pružio mogućnost drugačije interpretacije problema savremenog doba. Dijalektika odnosa ženskog pokreta i sociologije je sa ovog stanovišta posebno zanimljiva jer, u slučaju sociologije, ženski pokret nije samo doveo u pitanje određene pojmove ili interpretacije već i čitavu *duhovnu orijentaciju* discipline u kojoj je tako dugo kategorija pola ostala zanemarena i nerazvijena sociološka kategorija. Ženski pokret je u sociologiju uneo novu svest o neravnopravnoj „seksualnoj gramatici“ discipline, otvorio je novo polje kritičke svesti i započeo redefiniciju sociološkog razumevanja problema odnosa polova postavljajući do tada nerelevantno, ali iz novog ugla gledanja suštinsko pitanje: *zašto su životi žena ograničeni na poseban način zbog toga što su žene?* Tematsko osvežavanje, nova perspektiva i teorijske inovacije koje ukazuju na značaj pola kao na *kriterijum društvene diferencijacije* imaju jasan, dugoročni cilj — reinterpretaciju problema polnosti u društvu i izgradnju nove emancipacijske logike odnosa polova u kojoj *biološka specifičnost* ne bi bila uzrokom neravnopravne društvene sudbine.

Kritika neadekvatnog pristupa ženi u okviru sociologije zapravo je deo šire kritike *seksualizma* u društvenim naukama u kojima je prob-

lem odnosa polova i analiza socijalne konstrukcije polnosti ili zanemaren ili su izricani konformistički sudovi koji su opravdavali postojeću dominaciju jednog pola nad drugim. Seksizam u nauci označava specifičnu varijantu *segregacije po polu* kojom se jasnije ističu, pozitivnije prepoznaju i „vide” interesi i aktivnosti muškaraca te se, zahvaljujući dominantnom patrijarhalnom sistemu vrednosti, pridaje *veći značaj* i *prestíž* muškim ulogama u odnosu na ženske. Iako se pojam seksizam najčešće koristi kao „politički epitet”, Šejla Alen (Sheila Allen) smatra da se on može koristiti kao *sociološki pojam* jer „ukazuje na situacije u kojima razlike između žene i muškarca nisu samo naglašene već su naglašene dosledno i sistematski na štetu žena, to jest one su institucionalizovane. Ove razlike su često, iako ne isključivo, pravdane biološkim pretpostavkama”.²⁾

Seksizam, kao i rasizam, predstavlja *interpretaciju ljudske različitosti* biološkog (ili etničkog) porekla kao nepromenljive i nepobitne osnove *društvene nejednakosti*. Seksizam, kao ni rasizam, nije strogo „naučni termin” već je sastavni deo konzervativne kolektivne svesti kojom se opravdavaju nejednaki odnosi među ljudima kao odnosi među *nejednakim prirodama*. Pojam seksizam postao je snažan teorijsko-praktički instrument razotkrivanja svih (vidljivih ili nevidljivih) dimenzija polne nejednakosti. Ženski pokret je koristeći pojam seksizma ukazao na one društvene stavove, verovanja i predrasude koji se mogu svrstati pod *ideologiju nejednakosti polova*. Postalo je jasno da se seksističkom ideologijom opravdava i brani hijerarhijski polni poredak, a ženski bunt, kao i bunt obojenih ranije, značio je da žene ne mogu više dozvoliti da budu marginalizovane i patronizirane. Zanemarivanje *materijalne osnove* polne i rasne nejednakosti jedan je od ključnih uzroka istrajnosti seksizma i rasizma koji izgledaju kao da potiču od prirode same te se, stoga, ne mogu ozbiljno dovoditi u pitanje.

Seksizam je ideološki izraz društvenog odnosa neravnopravnosti polova, tj. „duboko ukorenjen, često nesvestan sistem uverenja, stavova i *institucija* u kome se suštinske razlike među ljudima čine na osnovu njihovog pola i polnih uloga”.³⁾ Seksizam polne razlike tumači u cilju legitimacije sistema dominacije među polovima, u cilju opravdavanja „prirodne” superiornosti muškarca i stoga, da parafraziramo Marksa, predstavlja *ideologiju vladajućeg pola*. U svojim oblicima ispoljavanja on se zasniva na „*reduk-*

²⁾ Sheila Allen i Diana Leonard Barker (prir.). *Sexual Divisions and Society: Process and Change*, Tavistock, London, 1976, str. 18.

³⁾ *The Fontan Dictionary of Modern Thought*, Fontana/Collins, London, 1979.

ciji značenja ženskog spola dok značenje muškog spola razvija kroz sistem rada, jezika i upravljanja... sva verovanja, od laičkih do učenih, drže da je samo muškarcu svojstvena nadbiološka determinacija. Zato su i verovanja u apstraktno božanstvo kao i mit o čovjeku rezultat dovršenog procesa spolne supremacije".⁴⁾ Kao ideologija vladanja muškog pola nad ženskim, seksizam, naravno, nije skorijeg datuma već je dugo i duboko prisutan u čitavoj ljudskoj historiji kao izraz *patrijarhalne koncepcije sveta* po kojoj su, kako to Simon de Bovoar (Simone de Beauvoir) jezgrovito saopštava, „zakonodavci, sveštenici, filozofi, pisci i naučnici strastveno dokazivali da je podređeni položaj žene određen na nebu a koristan na zemlji”.⁵⁾

Seksizam u sociologiji

Kao što je već ranije istaknuto, teorijska i praktička delatnost društvenih nauka nije ostala po strani od dominantnih društvenih odnosa, pa tako ni od dominantne ideologije polnih uloga. Diskriminacija žena, ističe En Okli (Ann Oakley), ne postoji samo u društvu već i u društvenoj teoriji, u domenu akademskog. Seksizam u sociologiji je po njenom mišljenju „pandam diskriminaciji žena u društvu”. Koreni seksizma u društvenim naukama leže u neproblematizovanom prihvatanju hijerarhije među polovima iza koje i dalje opstaje patrijarhalna koncepcija sveta. Akademski svet je, smatra Sara Slavin Schram (Sarah Slavin Schramm), oduvek bio „ušančeni istorijski sistem koji je sistematski isključivao žene i manjine”.⁶⁾

Seksizam u sociologiji, napominje En Okli, autorka teksta „Nevidljiva žena”: seksizam u sociologiji⁷⁾, izražava se u njenoj preovlađujućoj *orijentaciji ka muškarcu*, to jest u njenom fokusu i usmerenju prema interesima i aktivnostima muškarca u polno raslojenom društvu. Društvene situacije muškaraca i žena danas su strukturalno i ideološki diskrepantne, a dominantni vrednosni sistem modernih industrijalizovanih društava mnogo veću važnost i prestiž pridaje muškim u odnosu na ženske uloge. Ova

⁴⁾ Vjeran Katunarić, *Zenski eros i civilizacija smrti*, Naprijed, Zagreb, 1984, str.

⁵⁾ Simon de Bovoar, *Drugi pol*, I knjiga, BIGZ, Beograd, 1982, str. 18.

⁶⁾ Sarah Slavin Schramm, „Women's Studies: It's Focus, Idea, Power and Promise”, u: K. O'Connor Blumhagen i W. D. Johnson, *Women's Studies* № 2, An Interdisciplinary Collection, Greenwood Press, Conn. 1978, str. 5.

⁷⁾ Ann Oakley, „The Invisible Woman: Sexism in Sociology”, u: A. Oakley, *Sociology of Housework*, Martin Robertson, Oxford. 1974.

se predrasuda reflektuje i u sociologiji, koja je sklona prihvatanju vrednosti šireg društva. Prevashodna orijentacija na muškarca u sociologiji, nastavlja ova autorka, može toliko obojiti organizaciju sociologije kao discipline da *nevidljivost žena postane strukturalna slabost*, a ne samo površinska naprslina. Fokus na muškarca, ugrađen u samu definiciju predmetnih područja, od samog početka ženu svodi na drugorazrednu temu.⁸⁾

Orijentacija koja je prevashodno usmerena da posmatra i analizira sfere aktivnosti muškarca u društvu, nužno zanemaruje sfere aktivnosti žene i time dovodi do iskrivljene slike o ženskoj situaciji. U većini socioloških radova, ističe ova autorka, „kao društvena grupa žene su nevidljive ili neadekvatno predstavljene; one poprimaju nestvarna oblića duhova, senki ili stereotipnih karaktera“⁹⁾. *Nevidljivost žene u sociologiji* jedan je od akutnih problema s kojima se ona susreće jer, kako ističe David Morgan, „u mnogim slučajevima konačni rezultat istraživanja bio bi *mnogo drugačiji* da je istraživač uzeo u obzir i pitanje pola“. Ukazujući na opasnost da nevidljivost žene u sociologiji postane njena stalna strukturalna slabost En Okli predlaže uvođenje dva indeksa: indeks *sociološke vidljivosti* žena i indeks *njihove prisutnosti u društvu*. Uvođenje ova dva indeksa u sociologiju biće način, smatra autorka, da se pokaže kako „nedostatak veze između ova dva indeksa ukazuje na neuspeh sociologije da uzme u obzir iskustvo žena“¹⁰⁾. Ističući da je u sociologiji pojam objektivnosti glavna premisa njenog metoda autorka smatra da, iako su se zahvaljujući njemu uklonile mnoge predrasude, „ne čini se da je ovaj pojam uticao na duboko ukorenjenu predrasudu seksizma“¹¹⁾.

Kao jednu od glavnih manifestacija seksizma u sociologiji Nikol Klod Matje (Nicole Claude Mathieu), autorka teksta „Zapažanja o sociološkoj definiciji kategorije pola“¹²⁾, ističe da većina teorijskih i opštih opisnih studija (opšta proučavanja u sociologiji saznanja, na primer, ili globalne ekonomske analize proizvodnje) *uopšte ne pominju kategoriju pola*. To je, smatra ona, sasvim prihvatljivo ako se u tim studijama opisuje tok čovečanstva u glavnim crtama, bez osvrtanja na pol pojedinih. To je, dalje, sasvim opravdano sa onog metodološkog staništa kome je *opštost* fundamentalna katego-

⁸⁾ Isto, str. 4 (podvukla Z. P.)

⁹⁾ Isto, str. 1

¹⁰⁾ Isto, str. 5

¹¹⁾ Isto, str. 2

¹²⁾ Nikol-Klod Matje, „Zapažanja o sociološkoj definiciji pola“ *Vidici*, 1/2, 1984, str. 58 (podvukla Z. P.)

rija, i u kojem kategorija pola naizgled nema nikakvog značaja. Međutim, ističe autorka, čak i u tim „opštim skicama” toka razvoja čovečanstva javlja se nešto što ozbiljno upućuje na *inherentnu prisutnost seksizma u sociologiji* — „pojavljuje se 'komentar', pet redova koji slede posle četiri strane neutralnog opisa, pasus štampan sitnim slovima, ili poglavlje dodato na kraju knjige, što čitav problem usmerava u smislu *kategorizacije polova*: 'Manje nam je poznato kakvo dejstvo ovo ima na žene...' ili 'Bilo bi korisno ispitati na koji način ovo deluje na žene...' Čitalac je sasvim prirodno doveden u nedoumicu u pogledu opštosti”¹³). Kategorija muškarca u sociologiji, takođe, ne postoji kao specifična kategorija, ona se najčešće navodi indirektno kao izvedenica opšteg pojma ljudsko biće, što ukazuje na „nesvestan način mišljenja po kome neko govori uopšteno, kada u stvari govori o muškom rodu”¹⁴)

S druge strane, sudbina žene u sociologiji može biti dvostruka: „ili žene *ne postoje* kao rezultat prethodnog sistema mišljenja; tada je to pravo brisanje a ne skriveno prisustvo, kao što je to slučaj sa muškarcem; ili se kategorija žene pojavljuje kao *dodatak glavnoj raspravi*, izranjavajući iz pozadine, diskretno, nepoznato, zagonetno i tiho, da bi na trenutak narušila razmišljanje muškarca o muškarcu — ili ona postoji izdvojena kao *posebna kategorija*”¹⁵). U sociologiji seksizam se vidi na konkretnim primerima poistovećivanja opšteg pojma sa pojmom muškarac, kada se podrazumevaju oba pola. To je, recimo, slučaj u sociološkom iskazu tipa: „ponovno podeljeni zadaci ostavljaju pojedincu da duboko razmišlja o kućnim i bračnim problemima, o ženi ili bolesnoj deci”¹⁶). Ovaj *iskaz opšteg karaktera* u jeziku pretpostavlja da je tu subjekt muškarac, a ne ljudsko biće uopšte, jer se podrazumeva da to *ljudsko biće ima ženu*. Struktura polne hijerarhije primećuje se sasvim jasno i u samom sociološkom jeziku, u sintaksi u kojoj se nejednako raspolaganje svetom među polovima jasno može pročitati. „U svetu mišljenja muškarac je univerzalizovan”, kaže Šejla Rut (Sheila Ruth), a Vjeran Katunarić ovu misao nadopunjuje time što tvrdi da „mitologizacija, dakle najprije prekriva, a zatim obrće porijeklo muške dimenzije u čovjeku. Taj spol postaje proizvod 'čovjeka', tj. radnih i kulturnih okolnosti, a ne obrnuto”¹⁷).

¹³) Isto, str. 58

¹⁴) Isto, str. 64

¹⁵) Isto, str. 64

¹⁶) Isto, str. 63

¹⁷) Vjeran Katunarić, *nav. delo*, str. 6

Koreni ove mitološke operacije su, naravno, još uvek prisutni u sociologiji jer je u njoj muškarac *opšti pojam*, a žena *nevidljivo biće*, tek komentar ili fusnota toj opštosti u kojoj su konvencionalne vrednosti prema muškarcu duboko ukorenjene u samim osnovama sociologije.

Primeri seksizma u sociologiji

Osim ovih načelnih stavova mnoge autorke (i autori) su konkretno ispitivali pojedina sociološka područja i u njima nalazili elemente seksizma. Za potrebe ovoga rada pozabavićemo se primerima seksizma u dvema važnim sociološkim oblastima: u teoriji socijalne stratifikacije i u sociologiji rada.

U teoriji socijalne stratifikacije i njenoj primeni u istraživanju postoji, smatra En Okli, „izvestan broj pretpostavki o ulozi žena koje služe tome da njihova nevidljivost bude zagarantovana”¹⁸⁾. Ovaj skup međusobno povezanih pretpostavki odnosi se na „proces i kriterije klasne pripadnosti... po kojima je:

1. porodica jedinica stratifikacije,
2. društveni položaj porodice određen statusom muškarca u njoj,
3. samo u retkim prilikama društveni položaj žene nije determinisan položajem muškarca s kojim je u vezi putem braka ili porodičnim poreklom”¹⁹⁾.

Stratifikaciona teorija, nastavlja dalje En Okli, počiva na pretpostavci 'normalne' zajednice sastavljene od muškarca, žene i deteta/dece u kojoj je *muškarac hranilac*, i na osnovu koje razlike u ulogama, položaju i statusu unutar porodice nisu uzeti u obzir kao kriterijumi stratifikacije. Pitanje koje ona ovom prilikom postavlja glasi: „koliko je ovo zaista normalno?”, iznoseći podatak da 58% britanskih domaćinstava nije nuklearnog tipa, te da je jedno od dvanaest domaćinstava sa jednim roditeljem, itd. Ova kritika osnovnih pretpostavki teorije socijalne stratifikacije zasniva se na najvažnijoj tekovini koju je ženska perspektiva donela sociologiji: na ukazivanju značaja pola kao kriterijuma diferencijacije u modernom društvu. Do sada je kategorija pola bila retko analizirana kao faktor procesa stratifikacije i bilo je najčešće zanemarivano da je pol „jedan od najočiglednijih kriterijuma društvene diferencijacije i jedna od najočiglednijih osnova ekonom-

¹⁸⁾ Ann Oakley, *nav. delo*, str. 8

¹⁹⁾ Isto, str. 9

ske, političke i društvene nejednakosti"²⁰). Potrebno je stoga, ističe En Okli, „restrukturirati način analize tako da se uzmu u obzir polne razlike u ulogama, statusu i sredstvima kako unutar porodice tako i izvan nje. Ovo je glavni zadatak i njegov značaj je potvrđen pažnjom koju feministi uopšte, a posebno marksisti-feministi, poklanjaju problemu položaja žene u klasnom sistemu"²¹).

Minuciozniju i po mnogo čemu radikalniju kritiku seksizma u teoriji socijalne stratifikacije izvršila je Kristina Delfi (Christine Delphy) u svom tekstu „Žene u studijama stratifikacije"²²). Ona smatra da način klasifikacije u teoriji stratifikacije — po kojoj udatoj ženi „pripada” status muža dok, neudatoj pripada njen vlastiti profesionalni status — predstavlja „odsustvo koherentnosti”, jer se kriterijum profesije kod udatih žena zamenjuje kriterijumom bračne veze. To ukazuje na „najvažniju protivrečnost” koja otkriva konture jedne „skrivenih društvenih struktura”. Mnogi autori, ističe Kristina Delfi ukazali su na nekoherentnost kriterijuma kada je reč o klasifikaciji žena u teorijama stratifikacije jer se za žene koristi dvostruki kriterijum: *kriterijum profesije* za neudate žene i *njegovo napuštanje* za udate žene. Međutim, K. Delfi ističe da većina dosadašnjih autora jednostavno nije bila spremna da ode dalje od tih konstatacija; oni „nisu zapazili šta otkriva to inkoherentno napuštanje... Profesija, taj univerzalni indeks klasnog položaja jedne individue, je u slučaju žena, i isključivo u njihovom slučaju, *zamenjen* jednim sasvim *heterogenim kriterijumom: bračnom vezom*“²³). To dalje znači, nastavlja autorka, da su žene u celini različito tretirane, pomoću *dvostruke kriterologije*, od muškaraca u celini, jer se na njih (muškarce) primenjuje samo jedan kriterijum, kriterijum njihovog vlastitog položaja. Isto tako, to znači da su žene na jedan protivurečan način integrisane u sociološku sliku društvene strukture — to jest „nisu one integrisane u opis društvene strukture zahvaljujući *primeni konstruktivnih pravila* pojma društvene stratifikacije već zahvaljujući *napuštanju* tih pravila“²⁴).

²⁰) Joan Acker, „Women and Social Stratification: A Case of Intellectual Sexism”, u: J. Huber (prir.), *Changing Women in a Changing Society*, University of Chicago Press, Chicago, 1973, str. 181

²¹) Ann Oakley, *nav. delo*, str. 13—14

²²) Christine Delphy, „Les femmes dans les études de stratification”, u: A. Michel (prir.), *Femmes, sexisme et sociétés*, PUF, Paris, 1977.

²³) Isto, str. 26 (podvukla Ž. P.)

²⁴) Isto, str. 26

Ono što je potrebno ovde dovesti u pitanje jeste, smatra K. Delfi, „upotreba jednog kriterijuma sasvim stranog teoriji socijalne stratifikacije koji se koristi da bi se klasifikovale udate žene bez posla a ponekad čak i kada imaju posao — to je kriterijum klasifikacije putem bračne veze”²⁵). U svim drugim slučajevima implicitni postulat teorije stratifikacije jeste da je „odsustvo profesije jednako odsustvu vlastitog položaja” — u svim slučajevima osim kada su žene u pitanju — „bračna veza se smatra valjanim kriterijumom određivanja pripadnosti klasi kada je reč o ženama, i isključivo njima (nije dan muškarac nije klasifikovan pomoću profesije svoje žene, čak ni onda kada je bez posla)”²⁶). Udate žene koje nisu zaposlene nalaze se izvan ekonomskog sveta čije funkcionisanje determiniše kriterijume stratifikacije, tržišta rada, zarade. Njihov odnos prema tom ekonomskom svetu, prema svetu proizvodnje, ističe K. Delfi, jeste *odnos zavisnosti* i „upravo ta zavisnost leži u osnovi postupka *pripisivanja* ženama muževljevog klasnog položaja”²⁷). Teoriju društvene stratifikacije, pa time i društvene strukture, sociologija zasniva i gradi na *pretpostavci zavisnosti žene* na osnovu koje joj se onda pripisuje muževljev status, čak i onda kada je i sama žena ekonomski nezavisna. Sociologija je *odnos zavisnosti* žena inkorporirala u svoje teorijske instrumente ali je, smatra, K. Delfi, pri tome prikrivala *svoju motivaciju* koja iza toga stoji. Sociologija je, ističe K. Delfi, „služeći se zavisnim položajem žena kako bi ih svrstala u klasu njihovih muževa, užurbano zaboravila taj neophodni položaj, zaboravila šta je pokretač i kriterijum, koji joj je dozvolio da ženu pripoji klasi zaposlenih (*clase salariale-industrielle*). Ona taj položaj koristi i *mora* koristiti kako bi afirmisala klasno zajedništvo između muža i žene. Međutim, čineći to ona zataškava premise te svoje operacije, ona ih smatra rezultatom i klasno zajedništvo tretira kao odlučujući faktor u bračnim odnosima. Bolje rečeno, to takozvano klasno zajedništvo je vrlo naglašeno u cilju umanjivanja značaja odnosa zavisnosti između muža i žene. Supružnički odnos, a naročito odnos ekonomske zavisnosti, uvek su tretirani kao sekundarni, a zajedništvo društvenog statusa je smatrano da će — zato što je globalnije i stoga od odlučnijeg značaja za individualnu situaciju — ukloniti unutrašnje razlike. Na nesreću, ovaj 'identitet položaja' je *nužno* i *isključivo* zasnovan na zavisnosti žene”²⁸).

²⁵) Isto, str. 34

²⁶) Isto, str. 35

²⁷) Isto, str. 37

²⁸) Isto, str. 37

Istraživanja Kristine Delfi, kao i istraživanja drugih autora pokazuju da se seksizam u sociologiji najčešće ispoljava u postupku sociologa koji se na jednoj tački analize *zaustavlja* i odnose polova smatra neproblematičnim ili homogenim. Činjenica da se ova *tačka zaustavljanja* može, skoro po pravilu sasvim precizno ustanoviti kao tačka zaustavljanja pred problematizovanjem *odnosa polova*, jedan je od osnovnih argumenata u prilog tezi o nevidljivosti žene u sociologiji. Ključni sociološki pojmovi zaustavljaju se pred društvenim odnosom polova prikrivajući na taj način *društvenu stvarnost odnosa polova*.

Ako je u teoriji socijalne stratifikacije zapostavljen i nevidljiv zavisni položaj žene u braku, u oblasti sociologije rada sve do nedavno je bio zapostavljen i nevidljiv specifični oblik ženskog rada — *kućni rad*. Kao što je već ranije istaknuto, sociologija je sve do nedavno neproblematizovano prihvatila, u društvu dominantnu, dihotomiju na *privatnu* i *javnu* sferu života, pa je tako i sociologija rada pojam, *rad* i sve odnose vezane za rad videla kao nešto što se događa *izvan kuće* i uključuje samo neke članove porodice. Sociolozi su, ističe Šejla Alen, poput antropologa „neformalne strukture smatrali nevažnim... dajući prednost koherentnim, nedvosmislenim oblicima vrednosnog sistema dominantnih grupa i odbacujući one oblike koji bi pružale žene ili druge bespomoćne grupe kao 'konfuzne' ili suviše 'lične'”²⁹⁾. Zbog svega ovoga u sociologiji, a i u marksističkoj teoriji, kućni rad nije zauzimao relativno mesto *kao rad*, već se tretirao isključivo kao aspekt uloge žene u porodici, kao deo ženske uloge u braku, ili kao jedna od dimenzija podizanja dece — a ne kao radna uloga. Proučavanje kućnog rada kao rada je tema koja je u sociologiji sasvim odsutna³⁰⁾. Ukratko, uzroci zanemarivanja kućnog rada u sociologiji nalaze se u činjenici da „ideologija ženske pasivnosti ne samo da se provlači kroz celu sociologiju već je kamen međaš u onoj oblasti u kojoj su žene najmanje skrivene... u pozivu domaćice”³¹⁾. Logička konstrukcija koja iz ideologije *ženske pasivnosti* izvlači zaključak o nevažnosti *njenog rada* je, po mišljenju En Okli, sledeća:

1. ženama pripada porodica, dok muškarcima pripada rad,
2. prema tome muškarci rade dok žene ne rade,
3. otud kućni rad nije oblik rada.

²⁹⁾ Sheila Allen i Diana Leonard Barker, *nav. delo*, str. 3

³⁰⁾ Ann Oakley, *nav. delo*, str. 2

³¹⁾ Isto, str. 28

Treći zaključak, smatra autorka, „izgleda kao da je dedukcija prethodna dva, ali sam silogizam je lažan. Njegova lažnost zasnovana je je na iznišljenoj prirodi dihotomije između 'porodice' i 'rada' i na značenju pojma 'rad'”³²). Dihotomija između porodice i rada, privatnog i javnog, i ideologija ženske pasivnosti i fluidnosti njenih aktivnosti razlog su što se njen rad, sve do nedavno, uopšte nije smatrao radom — budući da rad nije komponenta ženskog stereotipa u sociologiji nije bilo nikakve njegove konceptualizacije kao rada. Ovome je još više doprinosila „konfuzija između ženska četiri sveta/uloga domaćice, psihijatra, striptizete, gatare. Žena mora na zahtev biti mnogo vrsta ljudi”³³). Takođe, za razliku od svakog drugog rada koji izvršiocu daje identitet, ženama kućni rad ne daje identitet, jer one i dalje, po opštem mišljenju, 'ne rade ništa' — „kada odeš da radiš, posao je nešto što radiš. Međutim, posao domaćice i majke nije nešto što radiš, to je ono što jesi”³⁴). Nepriznavanje kućnog rada žena, i njihovo vlastito fluidno osećanje da one zapravo ne rade 'pravi posao' ostavlja žene, ističe Seĵla Roubotem (Sheila Rowbotham), „bez ikakvog osećanja vrednosti kao grupe”.

Razumljivo je, stoga, što je problem kućnog rada žena postao vidljiv i aktuelan tek s nastankom savremenog ženskog pokreta jer je on, celovitije od svih prethodnih, pokušao da ženama pruži identitet osećanja vrednosti kao grupe. Na samom početku sedamdesetih pojavili su se pionirski tekstovi koji su doslovce otkrivali ovo novo područje analize kućnog rada i njegovog odnosa prema tržišnoj ekonomiji. Godine 1970. pojavio se tekst Pegi Morton (Peggy Morton), „Ženskom poslu nikad kraja”, godinu dana kasnije tekst H. Edwards (H. Edwards) „Kućni rad i eksploatacija”. Zatim 1972. godine pojavila brošura sa tekstom Marijaroze dala Koste (Mariarosa Dalla Costa), „Žene i subverzija zajednice”, a kritički odgovor na njene teze objavila je Veli Sekamb (Wally Secombe) u tekstu „Domaćica i njen rad u kapitalizmu”. Konačno 1974. godine pojavila se i knjiga En Okli *Sociologija kućnog rada*³⁵).

³²) Isto, str. 28

³³) Isto, str. 26

³⁴) Sheila Rowbotham, *Woman's Consciousness, Man's World*, Penguin Books, 1973. str. 76

³⁵) Peggy Morton, „A Woman's Work is Never Done”, *Leviathan*, 2 (I), mart 1970.

H. Edwards, „Housework and Exploitation”, *First Revolution — A Journal of Female Liberation*, juli 1971.

Mariarosa Dalla Costa i Selma James, *The Power of Women and the Subversion of Community*, Falling Wall Press, 1972

Ann Oakley, *nav. delo*

Problem analize statusa kućnog rada žena u kapitalizmu izazvao je mnoge polemike i oprečna gledišta. Osnovno pitanje koje je odredilo dva različita stanovišta u sporu je sledeće: da li je kućni rad *proizvodan rad*, ili nije? Analizirajući ove novije tekstove, kao i novije analize položaja žene u društvu Kris Midlton (Chris Middleton) je na sintetičan način izložio problematiku kućnog rada žena u svom tekstu „Seksualna nejednakost i teorija stratifikacije”³⁶). On sasvim eksplicitno ukazuje da su sve prethodne studije žena u kapitalizmu i socijalizmu patile od *zajedničkog ozbiljnog propusta*: to jest nedostatka materijalističke analize one proizvodne aktivnosti koja je naširoko specifična ženama — kućnog rada — i nje-gove uloge u determinisanju odnosa žena prema muškarcima i prema dominantno muškim institucijama. Postalo je jasno da u meri u kojoj su žene isključene iz direktnog učestvovanja u tržišnom sektoru kapitalističke ekonomije — kao domaćice i majke — one bivaju *marginalizovane* u odnosu na tu ekonomiju i sledstveno ovome, ograničene na rezidualne, kulturne funkcije. Osnovna prepreka razumevanja uloge kućnog rada žena jeste, smatra K. Midlton, čvrsta i opšteprihvaćena pretpostavka da pošto su žene, kao domaćice i majke, isključene iz društvene proizvodnje za tržište *njihova podređenost nije konstitutivni element centralne klasne dinamike kapitalističkih društava*. Ovu pretpostavku su prihvatili ne samo građanski teoretičari već i klasični marksisti pa su upravo zbog toga problem ženske emancipacije svodili i dovodili u zavisnost od ulaska žena u društvenu proizvodnju.

Marx je, smatra K. Midlton, zanemario jedan *ključni trošak* u produkciji i reprodukciji radne snage, a to je *vrednost kućnog rada*, obično obavljano od strane radnikove supruge. Glavne funkcije kućnog rada u proleterskoj klasi su u prvom redu dnevna reprodukcija radne snage onih članova porodice koji rade i reprodukcija novih generacija radnika. Marksisti su, da citiramo Danijel Žito-Li (Danielle Juteau-Lee), „kućni rad žene dvostruko zanemarili: po njima kućni rad ili *nije proizvodan* jer žene pružaju lične usluge, ili pak njihova proizvodnja *nije društvena* jer nema *razmenu vrednosti*”³⁷). Za razliku od ovih tradicionalnih marksističkih stavova (Kris Midlton izričito ističe da je kućni rad „od najvećeg proizvodnog značaja za kapi-

³⁶) Chris Middleton, „Sexual Inequality and Stratification Theory” u: F. Parkin (prir.) *The Social Analysis of Class Structure*, Tavistock, London, 1974.

³⁷) Danielle Juteau-Lee, „Visions partielles, visions partiales: visions (des) minoritaires en sociologie”, *Sociologie et Sociétés*, tematski broj: *Les Femmes dans la sociologie*, Presses de l'Université de Montréal, br. 2, okt. 1981, str. 44

talističku ekonomiju. *Njegov proizvod*, radna snaga, roba je koja, kao i svaka druga, ima *jasno* određenu vrednost razmene, koja može biti kupljena ili prodana na slobodnom tržištu, i čije trošenje je izvor svog viška vrednosti. Kućni rad je stoga duboko usađen u proizvodnu infrastrukturu kapitalističkog načina proizvodnje, jer je *conditio sine qua non* konačno proizvodnja viška vrednosti. Drugim rečima, aktivnosti žena, tradicionalno smatrane orijentisanim prema potrošnji, jesu istovremeno *oblik proizvodnog rada*³⁸⁾. Uzroci koji su doveli da marksisti, a i sama sociologija kao disciplina, zapostave analizu strukturalne integracije ženske podređenosti u proizvodne odnose klasnog društva leže, smatra K. Midlton u *osnovnoj metodološkoj slabosti*: „u odbijanju da se društveni proces analizira u svojoj *strukturalnoj totalnosti*, opredeljujući se radije za izgradnju teorije na osnovu izvesnog broja veštački izolovanih dimenzija (stratifikacije) koje se, od početka, tretiraju kao nezavisne jedna od druge”³⁹⁾.

Veli Sekomb zastupa drugačije gledište. Ona se slaže s tim da su buržoaski ekonomisti oduvek ignorisali kućni rad zbog fetišizma teorije cena po kome sve što ne može imati cenu *a priori* ne pripada ekonomiji. Takođe, ni marksisti-ekonomisti nisu, po njenom mišljenju, doveli u pitanje ovu „reakcionarnu perspektivu”. Međutim, ona smatra da i pored toga što Marks nije pružio eksplicitnu elaboraciju analize kućnog rada u svom teorijskom opusu, u njegovom delu nema ničeg što bi jednu takvu analizu sprečilo. Zapostavljanje analize kućnog rada i njegovih ekonomskih funkcija (reprodukcija radne snage, pre svega) od strane marksista-ekonomista posle Marksa imalo je štetne posledice i na druge elemente marksističke analize. Dakle, i marksisti su ovaj problem ozbiljno zanemarili.

Kapitalistički oblik proizvodnje, naglašava V. Sekomb, izvršio je fundamentalnu podelu na *kućnu i industrijsku jedinicu* i time je „domaćicu udaljio od svakog direktnog odnosa sa kapitalom”⁴⁰⁾. Ovaj rascep na dve sfere, privatnu i javnu, izazvao je „rascep u radnoj snazi po polnoj liniji” — žene su ostale u kućnoj jedinici, a muškarcima je pripala industrija. Iako kapital počiva na prisvajanju upotrebne vrednosti obe vrste rada (kućnog i industrijskog) ipak se samo u „pravoj” industrijskoj proizvodnji dobija nadnica. Rezultat ovog rascepa jeste činjenica da kućna jedinica nije uopšte smatrana

³⁸⁾ Chris Middleton, *nav. delo*, str. 198 (podvukla Z. P.)

³⁹⁾ Isto, str. 180 (podvukla Z. P.)

⁴⁰⁾ Wally Secombe, „The Housewife and Her Labour under Capitalism”, *New Left Review*, br. 83, 1974, str. 5

delom ekonomije. Domaćica koja ostaje u kući nije samo udaljena od sredstava za proizvodnju već i od sredstava za razmenu. Ona je, prema tome, materijalno zavisna od preraspodele nadnice koja se odvija u privatnoj sferi između nje i njenog muža, bez ikakvog drugog ugovora osim ugovora o građanskom braku. Kućni rad koji žena obavlja stoga ostaje „privatizovani rad izvan primene zakona vrednosti. Drugim rečima, on direktno doprinosi stvaranju radne snage za robnu proizvodnju, nemajući, pri tome, nikakav direktan odnos sa kapitalom. To je ta specifična *dualnost* koja određuje karakter kućnog rada u kapitalizmu“⁴¹⁾. Kućni rad, dakle, igra suštinsku ulogu u relativnoj vrednosti radne snage jer neposredno *omogućava obnavljanje radne snage* ali ipak nema nikakvog udela u njenom ekvivalentu izraženom u nadnici.

Na pitanje da li je kućni rad, koji *prenosi i stvara vrednost*, u kapitalizmu istovremeno i *proizvodan rad*, Veli Sekomb odgovara da u generalnom aistorijskom smislu kućni rad stvara upotrebnu vrednost, i prema tome jeste proizvodni rad. Štaviše, nema sumnje da je kućni rad kroz istoriju bio društveno neophodan rad i da je to isto i u kapitalizmu. Međutim, ove karakteristike kućnog rada u opštem smislu ne čine ga „proizvodnim radom u specifičnom kontekstu kapitalističke proizvodnje. Kao što Marks jasno ističe: 'ove definicije (proizvodnog i neproizvodnog rada) ne izlaze prema tome iz materijalnih osobina rada (niti iz prirode njegovih proizvoda, niti iz osobenog karaktera rada kao konkretnog rada) već iz određenog društvenog oblika, društvenih odnosa proizvodnje unutar kojih se rad ostvaruje' (Teorija viška vrednosti) 'Produktivan je samo onaj radnik koji proizvodi višak vrednosti za kapitalistu... Stoga pojam proizvodnog rada implicira ne samo odnos između radnika i proizvoda rada već takode i specifični društveni odnos proizvoda, odnos koji je istorijski nastao i koji radnika obeležava kao direktno sredstvo stvaranja viška vrednosti' (Kapital, I tom)⁴²⁾

Zagovornici teze da je kućni rad žena u kapitalizmu proizvodan rad nisu u stanju, smatra V. Sekomb, da rigoroznu kategoriju „proizvodno“ upotrebe u ispravnom smislu: „oni ni na jednom mestu ne tvrde da je rad domaćica u neposrednom odnosu sa kapitalom te stoga izgleda da nisu svesni da je *neposrednost ovog odnosa centralni kriterijum proizvodnog rada*. Oni pojam „proizvodno“ pre svega koriste u cilju naglašavanja nezamenljive prirode kućnog rada za kapitalističku proizvodnju, i u cilju suprotstavljanja negiranju uloge kućnog

⁴¹⁾ Isto, str. 8

⁴²⁾ Isto, str. 10

rada od prošle generacije marksista. Namera je na svom mestu ali sigurno nije nemoguće ovaj propust ispraviti zadržavanjem izvesne preciznosti u upotrebi marksističkih kategorija⁴³⁾.

Pitanje značaja kućnog rada, njegove vrednosti, proizvodnosti i strukturalne neophodnosti ostalo je zanemareno i nerazvijeno područje kako u kapitalističkoj tako i u socijalističkoj ekonomiji. Svest o značaju afirmacije naučne analize kućnog rada koji pruža jednu od materijalnih osnova analize protivrečnosti odnosa polova u društvu dovešće, nadam se, do pojačanog interesovanja za ovu oblast i do analitičkog rasvetljavanja ovog pitanja koje, za sada, stoji između svog „generalnog aistorijskog” značaja i njegove očigledne „neegzistencije” u ekonomskoj teoriji.

Sociologija porodice i problem seksizma u sociologiji

Sociologija porodice je jedino mesto u sociologiji u kojem kategorija pola predstavlja relevantan predmet analize i istraživanja. Sociologija porodice, ističe Nikol-Klod Matje, jeste „jedina oblast koja predstavlja važan deo u analizi distinkcije muškarac/žena i dualnog sistema koji oni sačinjavaju⁴⁴⁾. Međutim, osnovno pitanje koje se postavlja sociologiji porodice u svetlu novih podstreka i saznanja podstaknutih ženskim pokretom i afirmacijom ženske perspektive, a koje se tiče njenih dosadašnjih saznanja kao i njenog statusa, glasi: „da li dualni sistem muškarac/žena postoji (i stoga zaslužuje proučavanje) samo u okviru porodične grupe — uključivši tu i biološki i društveni aspekt — ili postoji i izvan porodice i individualnog ponašanja čiju kulminaciju predstavlja ova grupa?”⁴⁵⁾. Ovo pitanje predstavlja pregnantno izrečenu osnovnu intenciju ženske perspektive u sociologiji, pomeranje i izlazak problema odnosa polova (dualnog sistema polova i sistema hijerarhije) iz društvenog, a sve do sada i sociološkog, *geta porodice*. Sociologija je, poput društva, sve probleme među polovima rezervisala i isključivo vezala za probleme porodice.

U sociologiji je ženama mesto bilo jasno određeno — njima je pripadala sociologija porodice, i ništa više. Još jednom, i to na planu strukture sociologije kao discipline pokazalo se da sociologija nije ostala imuna na dominantnu ideologiju polnih uloga i „prirodne” ženske sudbine jer, kako cinično ističe En Okli, „ako žene nisu

⁴³⁾ Isto, str. 10 (podvukla Z. P.)

⁴⁴⁾ Nikol-Klod Matje, *nav. delo*, str. 57

⁴⁵⁾ Isto, str. 57

imale svoje mesto u mnogim oblastima sociologije, one čvrsto poseduju jedan raj: porodicu. U porodici „žene dolaze na svoje' one jesu porodica"⁴⁶⁾. Činjenica da sociologija ženi i odnosu polova posvećuje pažnju isključivo u okviru sociologije porodice jasno govori o tome da je ona organizacijom svoje discipline zapravo reprodukovala postojeću društvenu strukturu i da, ukratko, polazi i zaustavlja se na tome da je ženi mesto u porodici.

Reprodukovanje društvene strukture i neproblematično prihvatanje dominantne ideologije polnih uloga je i samu sociologiju opterećivalo i sužavalo domen njenih interesovanja, i značajno je uticalo na njena teorijska uopštavanja i zaključke. Sve do erupcije ženskog pokreta koji je jasno i odlučno ustao protiv svodenja žene na njenu porodičnu, bračnu i seksualnu funkciju sociologija porodice je „ženu u potpunosti začaurila unutar njene ženske uloge. Psihoanalitičko tumačenje je tu bilo od velikog uticaja, vodilo je implicitnoj definiciji žena kao supruge i majki koja je praktično isključivala svaku drugu sferu života"⁴⁷⁾.

Kao posledica toga, u sociologiji porodice dogodilo se nešto što ne postoji ni u jednoj drugoj oblasti sociologije — u njoj „sociološka vidljivost žena daleko premašuje njeno društveno prisustvo, a zasigurno društveno prisustvo muškaraca kao očeva ne prati njihova odgovarajuća vidljivost u ovoj disciplini"⁴⁸⁾. Dakle, u sociologiji porodice izveden je obrt koji ne odgovara društvenoj stvarnosti, ili, da budemo precizniji, taj obrt jedino odgovara ideologiji polnih uloga po kojoj je žena *vidljiva* samo u porodici.

Jednostavnije rečeno, sociologija porodice unutar sociologije kao discipline ima jednak status kao i institucija porodice unutar društvene strukture. Sociologija porodice je „deo sociološkog saznanja posvećen ženama" i upravo zbog *statusa žena u sociologiji*, njen status u strukturi sociološke discipline je isto tako nizak, jer prevladajuća stanovišta sociologa prema položaju žene kao akademskom pitanju uporno idu za tim da trivijalizuju njegov značaj. Nizak status sociologije porodice u poređenju sa ostalim posebnim sociologijama je neposredan rezultat niskog statusa „ženskog pitanja" u društvu. Sociologija porodice je kao deo sociološkog saznanja, po mišljenju Vikol-Klod Matje, Mathien, podređena je *odnosu na logički sistem* koji sociologiji porodice određuje njeno mesto u hijerarhiji socioloških disciplina, a to mesto je sve do nastanka ženskog

⁴⁶⁾ Ann Oakley, *nav. delo*, str. 16—17 (podvukla Ž. P.)

⁴⁷⁾ *Isto*, str. 17

⁴⁸⁾ *Isto*, str. 18

pokreta bilo striktno određeno i po njemu je „saznanje o polovima (o jednom od dva pola) još uvek sekundarno u hijerarhijskom smislu, pošto se zvanično ne smatra sadržajem jednog posebnog dela sociologije”⁴⁹). Osim toga, na nizak status ove discipline utiče i njena teorijska nerazvijenost, teorijsko sivilo koje je posledica okoštalosti njenih aksioma kao i apriornih pretpostavki da se „velika teorija” nalazi *izvan nje*, a ona samo treba da primenjuje neke od njenih manje važnih postulata. Interesantno je na ovom mestu primetiti da su sve do nedavno nosioci ove discipline uglavnom bili muškarci.

Dakle, status sociologije porodice istorijski je povezan sa položajem žene u društvu i teorijskim statusom ženskog pitanja. Sociologija porodice iz svoje ograničenosti može izaći tek ako njen subjekt — žena — i njen predmet — porodica — prestanu da se tumače izolovano od svih ostalih društvenih subjekata i područja. Dihotomija na privatno i javno trajno je obeležila sociologiju kao disciplinu i determinisala nizak status sociologije porodice. Sociologija porodice je zbog svoje sklonosti da se povinuje dominantnoj ideologiji polnih uloga bila jedino spremna da *žensko pitanje* beskrajno svodi na *porodični problem*, umesto da sistematski postavlja pitanje „reprodukcije društvenih odnosa reprodukcije koji su (u kapitalističkom društvu) kako odnosi reprodukcije klasnih tako i polnih odnosa u društvu”⁵⁰). Savremeni ženski pokret i ženska perspektiva u sociologiji uticali su na to da žensko pitanje izađe iz geta sociologije porodice, a da sama disciplina ne ostane na repu relevantnih socioloških teorija. Nizak status sociologije porodice kao discipline je direktan rezultat dosadašnje *dominantne orijentacije* cele sociologije *ka muškarcu* i njegovim aktivnostima. Stoga je čitava problematika polnosti bila rezervisana za onu, jedinu sferu ljudske društvenosti u kojoj je, po vladajućim merilima, polnost jedino bila relevantna — porodicu. Intelektualni i teorijski prodori ženske perspektive u sociologiji ne mogu se, ističe većina autora, svesti i ograničiti samo na sociologju porodice. Oni je, kako stvari sada stoje, daleko premašuju. Stoga zahtev da kategorija pola, odnosi polova i problem podređenosti žene postanu zaista relevantno društveno pitanje pretpostavlja da ova problematika izađe iz suženog okvira postojeće discipline i da dobije svoj zasluženi prostor i naučni status kako u opštoj tako i u posebnim sociologijama.

⁴⁹) Nikol-Klod Matje, *nav. delo*, str. 59

⁵⁰) Veronica Beechey, „Critical Analysis of Some Sociological Theories of Women's Work”, u: A. Kuhn i A. Wolpe (prir.) *Feminism and Materialism*, Routledge and Kegan Paul, London, 1978, str. 193

Početni pokušaji zasnivanja neseksističke metodologije

Prethodno navedenim primerima, kao i kratkom analizom statusa sociologije porodice unutar discipline, pokazalo se kako su u sociologiji *ključni pojmovi* (rad, klasa, proizvodnja), *fundamentalne teorije* (stratifikacije, kapitalističke i, naravno, socijalističke proizvodnje) kao i sama *struktura organizovanosti discipline* (status i relevantnost sociologije porodice za ostala područja sociologije) sve do nedavno bili značajno obeleženi *dominantnom muškom orijentacijom* i ideologijom odnosa polova. Sociologija je od samih svojih početaka muškim aktivnostima pridavala *važniji značaj*, a ženske aktivnosti je skoro sistematski *umanjivala* ili ih tumačila nepromenljivim biološkim zakonima. Seksizam u sociologiji znači da je u njoj muška perspektiva dominantna. Ona se teorijskim jezikom, ali i društvenom praksom sociologa, sve do nedavno nametala kao *opšta perspektiva*, naučna i objektivna perspektiva opšte teorije o društvu.

Jedan od najznačajnijih rezultata snažne intelektualne aktivnosti ženskog pokreta bilo je saznanje da sociologija, kao opšta nauka o društvu, ne može nastaviti da zanemaruje činjenicu da je ovaj naš svet uvek podeljen na muški i ženski i da, ako želi da ostvari svoj zahtev za objektivnošću, *mora kategoriju pola ozbiljno uzeti u obzir*. Potrebna je *ponovna analiza* njenih postojećih pojmova i teorija, potrebna su „istraživanja koja će otvoriti nova pitanja i ukazati na nova rešenja”. *Ozbiljno uzimanje u obzir kategorije* postalo je, naglašava David Morgan, već *naučni zahtev* i naučna potreba kako bi se „kritički preispitali pojmovi polnih razlika u sociološkoj analizi, kao i sve *rutinske pretpostavke* koje mogu stajati iza numeričkih podataka o polu”⁵¹). U najnovijim istraživanjima i naporima prevazilaženja polnih predrasuda (seksizma) u sociologiji sve češće se koristi naziv *neseksistička metodologija*.

Problem neseksističke metodologije — koja bi omogućila ravnopravno istraživanje oba pola, ne može se, međutim, ograničiti samo na „uzimanje žena u obzir”. David Morgan vrlo jasno insistira na tome da „uzimanje pola u obzir” nikako ne sme zaobići i „uzimanje muškarca u obzir”. Pojačano prisustvo žena u sociološkoj analizi poslednjih godina sasvim je razumljivo kada se zna da su u sociološkoj praksi njene aktivnosti do sada nedovoljno istražene. Međutim, kada je reč o konkretnoj praksi socio-

⁵¹) David Morgan, „Men, Masculinity and the Process of Sociological Enquiry”, u: Helen Roberts (prir.), *Doing Feminist Research*, Routledge and Kegan Paul, London, 1981, str. 94

loga neophodno je, smatra D. Morgan, da muškarci-sociolozi imaju na umu činjenicu: da svoj posao sociologa „moraju da obavljaju „uz dlaku“ kako bi se u svom radu oslobodili seksizma i pol uzeli u obzir. Njima je, da tako kažemo, potreban [jedan mali glas iza uva] koji bi ih u svakom trenutku podsećao da su oni muškarci... ogromna težina pretpostavki uzetih zdravo za gotovo (a one prodiru najdublje) zapravo je u zavereničkom odnosu sa njihovim vlastitim polom jer vode tome da se čuti o onome o čemu bi trebalo da se govori”⁵²).

Neseksistička metodologija ima za cilj kritiku postojeće i izgradnju jedne nove metodologije kojom bi se u društvenoj praksi nauke izbegla polna diskriminacija. Pojmovni i metodološki problemi pojavili su se, razumljivo, već na samom početku. Osnovna primedba, ističe D. Morgan, leži u tome što pojam neseksistička metodologija po mišljenju mnogih „impli-cira da postoji neki apsolutni standard objektivnosti na osnovu kojeg bi se sudilo o sociološkom istraživanju”⁵³). On s pravom ističe da bi vrlo malo sociologa bilo spremno da prihvati ovakvu pretpostavku.

Međutim, čini mi se da ova primedba nije na mestu. Neseksistička metodologija u svojoj osnovnoj intenciji nema zahtev za nekom apsolutizovanom objektivnošću. Sociološko saznanje, upravo zbog specifičnosti svoga predmeta, ne može postavljati zahtev za apsolutnom i aistorijskom objektivnošću. Sociološka objektivnost ne može biti apsolutizovana iz dva razloga: prvo, zbog toga što je sama *društvena stvarnost protivurečena* pa je stoga nužno i sociološko znanje tom protivurečenošću obeleženo i drugo, zbog toga što je sociološko znanje *istorijsko znanje*, svojim vremenom obeleženo i zato podložno promeni. Apsolutizovana objektivnost u sociologiji nije nužna, niti je potrebna. Mnogo važniji od ovog zahteva je savremeni *proces njene samoanalize*, u ovom slučaju podstaknut ženskim pokretom, koji je doprineo da se ona oslobodi svojih ograničenja, zabluda i slepih mrlja. Neseksistička metodologija deo je ovog procesa preispitivanja sociološkog tumačenja odnosa polova u društvu i njen cilj je da sociologiji proširi horizonte, omogući nova polja istraživanja i nova saznanja. Ta nova saznanja neće, naravno, biti apsolutno objektivna, ali će kao i veliki deo dosadašnjeg sociološkog saznanja doprineti boljem razumevanju istorijske društvenosti ljudi — u ovom slučaju specifične i zanemarene društvenosti određene kategorijom pola.

⁵²) Isto, str. 94

⁵³) Isto, str. 95